

Ayça Örer

► **Kütüphaneler, sahaflar derken, şimdi öznesi sadece "kitap" olan "Orta Çağ İslam Dünyasında Kitap ve Kütüphane" eserini ortaya koydunuz. Bu çalışma nasıl başladı?**

Türkiye'deki Osmanlı dönemi kitap tarihini, kütüphaneleri, sahafları yazdım. Onlar bizim kültürümüzle ilgili arşiv malzemeleriydi. Bizim ülkede kitap deyince kitabın nasıl ortaya çıktığı konusunda hemen hemen hiç yayın yok. Batı'da çok var ama Türkiye'de "Kitap bizde nasıl çıktı?" deyince bir karşılık alamıyorsunuz. Kitap nasıl teşekkül etti, birinci asırda ikinci asırda kimler çalıştı bu konuda, daha sonra nasıl çoğaltıldı, bu konuda hiçbir şey yok. Yabancılarda da parça parça var. Çeşitli vesilelerle temas ediyorlar. Özellikle de dini ilimlerle ilgili olarak. Onlar çok ilgilenmişler bu konuyla. Yabancılar bu işi teolojik olarak ele alıyorlar. Hadisler yazıldı mı yoksa daha sonra mı derlendi meselesine çok eğiliyorlar. Başta şarkiyatçılarda böyle bir temayül vardı. Daha sonra gelen nesil bizim de özellikle de Fuat Sezgin Hocanın çalışmaları hadislerin sadece hafızalardan nakledilmediğini, çeşitli kişileri hadisleri yazdığını ortaya koydular, yabancılar da artık bunu kabul ediyorlar. "Kitap olarak derlenmediyse de herkesin kendine mahsus kitapları, defterleri vardı" diyorlar.

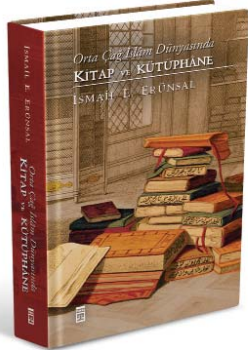
► **İslam medeniyetini Hıristiyan medeniyetinden ayıran özellik dini kitabının şeksiz şüphesiz korunmuş olması. Dolayısıyla medeniyetin en belirgin unsuru da kitap değil mi?**

Kitap medeniyeti Kuran'ın etrafında şekillenen bir medeniyettir. Bizde ortaya çıkan ilk kitap, fiziki olarak da ilk toplanan kitap Kuran-ı Kerim. Daha sonra Kuran-ı

Kerim'i anlamak için hadislerin derlenmesiyle hadis kitapları, o hadislerin derlenmesiyle fıkıh kitapları ortaya çıkıyor. Bunların hepsi Kuran-ı Kerim'in etrafında teşekkül ediyor. İlk zamanlarda Kuran dışında metinleri yazmama temayülü var. Yazanlar var da herkes yazarsa karışır diye Peygamberimizin sağlığında pek yazılmamış. Peygamberimizin müsaade ettiği kişiler var ama genel değil bu. Yazılmaya başlandıktan sonra bir literatür oluşmuş. Daha sonra tedvin dönemi var. Fakat İslam medeniyetinde şöyle bir şey var; yazı kendi başına belge olmuyor. Muhakkak şahit olacak. Hafıza onun için çok önemli. Kuran-ı Kerim de yazılırken, Zeyd Bin Sabit o ayetleri derlerken hepsi için ikişer şahit tutmuş. Kuran-ı Kerim'in değişmemesinin sebebi o. Hafızadan hafızaya geçmiş. Oradan başlıyor. Özellikle dini ilimler birinci ikinci asırda devam ediyor, filoloji de var tabii arada. Cahiliye şiirleri diğer şairler de yazılıyor. Abbasiler döneminde yabancı bilimlerle temastan sonra kitapların tercümesi ve telifi çıkıyor. Bizim dini kitaplarımız hafızaya dayanan sözlü kitaplardır. Üçüncü asırda tamamen yazıya geçiliyor.

► **Niye baştan yazıyla gidilmiyor?**

Yazıya fazla güvenmiyorlar. Arap yazısı birdenbire gelişmemiş. Başta nokta yok, hareke yok. Söylenen şeylerin yazıya yazdığınız zaman nasıl okunacağı bilinmiyor. Sözlü olarak nakledildiğinde güvenmiyor insanlar. Şairler antolojisi var. Bir şairin adıyla ilgili bir şekli tercih etmiş. Biraz tereddüt etmiş o dönemin filoloji âlimleri. Ona gitmişler, şundan gelir,

bundan gelir diyerek açıklamış. Yazılanı okuyarak bulamıyorlar. Söylenmesi lazım. Özellikle hadislerde de var. Edebiyatta da var. Yazılı kitap yanında sözlü kitap devam ediyor. Hatta üçüncü asırda yazılı kitaptan alıp da yazanları kınıyorlar. O "sahafî" veya "suhufî" diyorlar. İki kelime kullanılıyor. Bu ne demek? "Yazılı kitaplardan alırdı bakardı" demek. Üçüncü, dördüncü, beşinci asırlarda çıkan kitapların başında kimlerden rivayet edildiğine dair listeler vardır. Bütün kitabı kim kime aktarmış, başında görürsünüz.

► **İslam medeniyeti için bir diğer önemli ayırıcı özellik sohbet halkaları, siz de kitabınızda buna yer veriyorsunuz.**

Okurken çok özet okursanız bir şey öğrenemiyorsunuz. Detaylı okursanız öğreniyorsunuz. Mesela ilk dönem âlimlerinden bahsederken, "Bin sayfayı hafızasından yazdırırdı" diyorlar. Adam kitabı ezberlemiş de yazdırmıyor. Büyük hadis âlimleri hadisleri ve çeşitli konulardaki rivayetleri ezberlemiş tabii, derse giriyor, o günkü konu neyse onu anlatıyor. Kitabı yok esasında, kitap orada oluşuyor. Talebeler yazarken oluşturuyor. Şimdiki teksircilerin tuttukları ders notları gibi. Talebeler dinliyorlar, yazıyorlar. Bittikten sonra ders diyorlar ki, "Biz bu kitabı sizden okuduk". Hoca soruyor, "Kimler bu kitabı okutmak için icazet almak istiyor?" diye. Geliyorlar, kitaplarını çıkarıyorlar, hocaya okuyorlar. Hoca dinliyor. Dinledikten sonra "Sen bu kitabı benden nakledebilirsin" diye icazet veriyor. Hadisler meydanlarda anlatılıyor. Biri geliyor ve "Bende Peygamberimizden nakledilecek üç yüz tane hadis var" diyor, bu meydanlarda duyuruluyor. Üç bin kişi, beş bin kişi toparlanıyor. Toplananlar geliyorlar ve yazıyorlar. Kaç kişinin yazdığı hokka sayılarak anlaşılıyor. İki üç asır devam ediyor bu durum. 14. asra kadar devam ediyor geleneksel metot. Kâğıdın gelmesiyle kitaplar da çoğalıyor.

Araplar kitaplarını Batılılara sattı

Daha önce kütüphaneler ve sahaflar üzerine yaptığı incelemelerle kültür tarihine ışık tutan Prof. Dr. İsmail E. Erünsal'ın konusu bu sefer "kitap". İslam medeniyetinde kitabın ortaya çıkışından kullanılmasına, materyallerden, katiplere, sohbet halkalarına, vernaklara uzanan 664 sayfalık bir eser ortaya koyan Prof. Dr. Erünsal, bu hafta yaşanan "kitap yağması" tartışmalarına da değiniyor, "Kütüphanelerimizde 3. ve 4. yüzyıldan az kitap vardır, isteyen gelip bakabilir. Asıl yazma kitaplar Araplar tarafından Batılı koleksiyoner ve kütüphanelere satıldı" diyor.

FOTOĞRAF: SEDAT ÖZKÖMEÇ

Ahlaksızca ithamlarda bulunuyorlar ama bizim kütüphanelerimizde yani Osmanlı dönemi kütüphanelerinde yağma olmadığı için maalesef çok eski tarihli kitaplar bizde yok. Üçüncü yüzyıla, dördüncü yüzyıla ait çok az kitap var. Gelip baksınlar. Araplar zaman zaman bu iddiayı tekrarlar, gelin bakın dersiniz gelmezler. Baksalar da bulacakları bir kitap yok zaten.

Kâğıt gelene kadar Mısır'dan gelen papirüs, parşömen rahat rahat yazabileceğiniz bir şey değil. O zamana kadar hurma yapraklarına, kemiklerine yazı yazılıyor. Papirüs dönemi var. 10. asra kadar papirüs devam ediyor. Kâğıt var ama papirüs kullanılmaya devam ediliyor. Parşömen çok kıymetli bir malzeme olduğu için kâğıt çıktıktan sonra da Kuran-ı Kerim yazımında parşömen kullanılıyor.

► **Kitabın içinde yazan dışında süslemeler, kenarlar, kapaklar da ayrı bir mesele değil mi?**

Genelleme yapmak çok zor. İslam dünyası çok geniş. Yazı çeşitleri, süslemeler, tezhipler bölgesel. Her bölgenin kendine göre bir geleneği var. İslam dünyasında cilt dışarıdan geliyor. Fakat Müslümanlar onu mükemmel hale getiriyor. İran bölgesinde tezhipleri değiştiriyor, Semerkant farklı, Osmanlı farklı, Memlük farklı. Araplar daha ziyade yalın geometrik şekiller kullanırlar, İranlılar kuş çiçek böcek yapar, Orta Asya daha orta yoldur. Osmanlı başta geometrik şekilleri kullanır, sonra farklılaşır. Matbaadan çıkmadığı için her bölgenin kendi özelliğini yansıtan özellikler taşıyor kitaplar da.

► **Kitapları yazanlar var, süsleyenler var. Bir kitabın ortaya çıkması için aynı anda pek çok insan emek veriyor.**

Müstensihler var tabii. Ben de o kadar gelişmiş olduğunu bilmiyordum, bir verrâklar var bir de müstemliler var. Bunlar

bugün bizim bildiğimiz editör ve yayıncı görevi yapıyorlar. Âlimlerin verrâkları var. Onların kitaplarını yazıyorlar. Yazdıktan sonra o nüsha çok kıymetli oluyor. Aynı zamanda da verrâklar toparladıkları şeyler üzerinde tasarrufta da bulunuyorlar. Müstemliler de imla yapıyor. Ben "İslam dünyasında yüzbinlerle kitap var, matbaa da yok, nasıl oluyor bu?" diye düşünüyordum. Pek tabii her kitap okutulduğu zaman kırk nüsha elli nüsha çoğaltılırsa, siz de bunlara icazet verirsiniz kitap çoğalıyor. Hariri'nin 700 kitabına icazet verdiği söyleniyor. Hayatındayken bu kadar yazılmışsa öldükten sonra kim bilir ne kadar yazılmıştır?

► **Bir de bu noktada, Batı ortaçağı yaşarken, Doğu kitapla iç içe bir dönemden geçiyor.**

Abbasi dönemindeki fikir hürriyeti ve serbest düşünce ve rahatlık, kompleksiz yaklaşma hiçbir dönemde olmuyor. Alıyorlar Süryaniceden kitaplar çeviriyorlar. Zaten Süryani çevirmenler batıdan gelen tartışmaları, konuları da çeviriyor. Hiçbir kısıtlama yok o dönemde. Çok rahatlıkla fikirlerini söyleyebiliyorlar. İslam âlimlerinin batı medeniyetine yaptığı bir sürü katkı var da en önemlisi kâğıt. Eğer Avrupa'ya kâğıt gitmeseydi Avrupa'da kitapların çoğaltılması mümkün olmazdı. Çünkü tamamen her şey kilisenin kontrolü altındaydı. Bütün kitaplar manastırlarda yazılıyor. Çoğu da Latince. Basılmaya başlandıktan sonra Batı'da kitap çoğalıyor. Kâğıt da olmasaydı matbaa hiçbir işe yaramazdı. Bir kitap basmak için üç yüz tane koyun derisi gerekiyor.

► **İslam medeniyetinden önce Cahiliye devrinde çok gelişkin bir sözel edebiyat var. O ne oluyor?**

Genellikle ikinci asrın sonunda başlayıp üçüncü asırda devam ediyor. Raviler var, naklediyorlar. Meşhur şairlerin ravileri var. Ben şu şairin bütün şiirlerini biliyorum diyor. Ama sözlü kitap sadece Doğu'ya mahsus

Bizim kütüphanelerimizde eski kitap yoktur

► **Birleşik Arap Emirlikleri Dışişleri Bakanı Abdullah bin Zayed'in, Twitter'dan Medine'deki el yazması eserlerin çalındığı iddiasını paylaştı. Bu iddia doğru mu?**

Ahlaksızca ithamlarda bulunuyorlar ama bizim kütüphanelerimizde yani Osmanlı dönemi kütüphanelerinde yağma olmadığı için maalesef çok eski tarihli kitaplar bizde yok. Üçüncü yüzyıla, dördüncü yüzyıla ait çok az kitap var. Gelip baksınlar. Araplar zaman zaman bu iddiayı tekrarlar, gelin bakın dersiniz gelmezler. Baksalar da bulacakları bir kitap yok zaten. Nerede var bunlar? Batı kütüphanelerinde var. Nerede var? Chester Beatty Kütüphanesi'nde var. Kütüphaneyi kuran adam petrolcü. 19 yüzyılda gitmiş bunları toparlamış. Bu kitapları da bizden almamış. Gitmiş Araplardan almış. En kıymetli yazmaları, müellif nüshaları Araplar satmış. Onlardaki yazmalar bizdeki birkaç kütüphaneye bedeldir. Koca Ragıp Paşa Kütüphanesini araştırdım, kitapların birçoğunu kendisi yazdırmış. Veliyüddin Efendi'de yine öyle. Çok az var. Eski tarihli kitap bizde çok yoktur. Asıl Batılı kaymak tabakası almıştır o kitapları. Özellikle de onlar çok daha önce aydınlanmaya girdikleri için bizim İslam flemini merak etmişler. Kimyada, fizikte, eczacılıkta neler yaptığımızı

görmek için çoğunu alıp götürmüşler. Dışarıdakiler seçerek almışlar. Biz yağma yapmadığımız için lazım olan kitapları almışız. Bir şeyhülislam botanik kitabını almamış ama Batılılar hemen kapmış. Bu tür kıymetli kitaplar Ayasofya Kütüphanesi'nde ve Fatih Kütüphanesi'nde vardır. Sebebi de kaynaklarının saray olmasıdır. I. Mahmut kurduğu zaman saraydan gönderir kitapları. Sarayda niye bu tür kitaplar var? Saraydaki kitapların birçoğu yazdırılıyor. Onun yanında saray kütüphanesinde yağma değil de ganimet yoluyla gelen kitaplar var. Gidiyor Fatih Sultan Mehmet Akkoyunlu Hasan'ı yeniyor. Yendikten sonra hazinesini, tahtını, kitaplarını alıyor geliyor. Bu ganimettir. Memlûklüleri yendiğimiz zaman Memlûk sultanının nesi var yoksa getiriliyor ama bunlar ganimet. Onların içinde süslü tezhipli kitaplar vardır. Bizimkiler o tarafta uzmanlaşmıyor zaten. Biz de bir kitap faydalıysa alınıyor, antika değeri vardır, sanat değeri vardır bakmıyorlar. Antoine Galland geldiği zaman sahaflar kitap götürüyorlar buna. Götürdükleri kitapların çoğu da minyatürlü kitaplar çünkü iç piyasada kimse almıyor onları. Miraçname mesela, Antoine Galland tarafından alınmıştır. Abdülhamid döneminden sonra antika eşyaların kitapların dışarı çıkartılması engelleniyor.

değil, Yunan'da da benzer bir durum var. Gelenek hoş karşılamıyor zaten. Sokrates "Ben temiz kalplerde olan şeyleri hayvan leşlerine geçirmeyi tercih etmem" diyor. Hafızalarda kalması gerektiğini düşünüyor. İnsanlar sanıyorlar ki sözlü kitabın oluşumu çok kolay. Bir kitabı sözlü nakledebilmek için dört beş sene uğraşıyorlar. Halil Bin Ahmed var gramerci. Meşhur

Kitap medeniyeti Kuran'ın etrafında şekillenen bir medeniyettir. Bizde ortaya çıkan ilk kitap, fiziki olarak da ilk toplanan kitap Kuran-ı Kerim. Daha sonra Kuran-ı Kerim'i anlamak için hadislerin derlenmesiyle hadis kitapları, o hadislerin derlenmesiyle fıkıh kitapları ortaya çıkıyor. Bunların hepsi Kuran-ı Kerim'in etrafında teşekkül ediyor.

gramercilerden. Gramer okumaya başladığı zaman birinci yılda hiçbir şey söylemeden dinlemez, ikinci yıl anlamaya, üçüncü yıl soru sormaya, dördüncü sene yazmaya başlamış. Sonra gitmiş ezberlemiş, okumuş. Hesap ettiğiniz zaman beş altı sene. Bir de hafıza meselesi. Bizim kültürümüzde 600 sayfayı 4 yaşında çocuk ezberlemeye başlıyor.

► **Bu kitabı yeni kılan, önceki çalışmalardan ayıran ne?**

Türkçe için ayıran bir şey var diyemeyeceğim, çünkü bir şey yok. Batılılar da akademik konularda bu konuya el atmışlar. Kendileriyle ilgili konularda. Bir de dediğim gibi İslami ilimlerle ilgili konularda parça parça incelemeler yapmışlar. Bu çalışma derli toplu bir malzeme oldu. Yüz yüz elli sayfayı bir iki kere yazdım rahat okunsun diye. Batıdakilerden en önemli farkı anekdotlar. Benimkisi daha zengin. Ben çok klasik kaynaklardan kitap

taradım.

► **İslam medeniyeti o altın dönemin ardından savaştığı, yağmalar yaşadığı bir döneme giriyor. Şimdi o kütüphanelerin mirasın durumu ne?**

Tablo ortada. Üç bin civarında yazma olabilir İslam dünyasında deniliyor. Bunların önemli bir kısmı Bağdat katliamından sonra üretilmiş. Bağdat'ta belli bir bölgedeki kitaplar gitti tabii. Ondan önce de yağmalar var, yangınlar var, şu var bu var. Kalana bakarak kalan çok büyük bir medeniyeti gösteriyor. Epey bir kısmı bize geçmiş ama kayıplar da çok fazla tabii. Saray Kütüphanesi'nde dört yüz bin kitap var deniliyor. Ammaroğulları'nın Trablus'taki kütüphanesi için mübalağalı rakamlar var, üç milyondan bahsediliyor, o mübalağalı bir rakam ama orada da bir iki yüz üç yüz bin vardır. Hepsini üstüste koyunca milyonlar oluyor tabii.